

MAMLAKATIMIZDA SOLIQ TIZIMIDA JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN SOLIQLARNI NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI

Maxamadustov Jalol Maxamadustovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o‘tishi sharoitida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish faqat barqaror soliq tizimi mavjud bo‘lganda mumkin bo‘lib, uning ajralmas elementi sifatida jismoniy shaxslarga soliqlar iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarida davlat aralashuvnig iqtisodiy faolligi zaruriyatini va soliq to‘lovchining soliqlar shaklda ma‘lum darajadagi pul mablag‘larini to‘lovini real imkoniyatlarini muhim tomonlarini hisobini oladigan byudjet-soliq siyosatini amalga oshirishni talab qiladi. Bu o‘z navbatida turli darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari fondlarni shakllantirish haqidagi qarashlar tahliliy asoslanib, tegishli tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mahalliy soliq, mulkning bozor qiymati, ko‘chmas mulk, kadastr qiymati, shaxsiy kartochna, soliq elementlari.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida soliqqa tortishning butun tarixi, har qanday davlatda bo‘lgani kabi, jismoniy shaxslarning soliqqa tortilishi bilan bog‘liq hisoblanadi, chunki insoniyat jamiyatining ko‘p asrlig mavjudligi davomida ular soliqqa tortish ob‘ekti sifatida qaraladigan asosiy iqtisodiy birlik bo‘lib kelgan.

O‘zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o‘tishi sharoitida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish faqat barqaror soliq tizimi mavjud bo‘lganda mumkin bo‘lib, uning ajralmas elementi sifatida jismoniy shaxslarga soliqlar iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarida davlat aralashuvnig iqtisodiy faolligi zaruriyatini va soliq to‘lovchining soliqlar shaklda ma‘lum darajadagi pul mablag‘larini to‘lovini real imkoniyatlarini muhim tomonlarini hisobini oladigan byudjet-soliq siyosatini amalga oshirishni talab qiladi. Bu o‘z navbatida turli darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari fondlarni shakllantirish uchun zarur.

Jismoniy shaxslarni hisob kitoblarini takomillashtirish yuzasidan quyidagi qarashlarni keltirib A.Abramovning fikriga ko‘ra “Jismoniy shaxslardan soliqlarni hisoblash va undirish usullari: manbadan ushlab qolish, deklaratsiya bo‘yicha o‘z-o‘zini hisoblash, kadastr usulida undirishda hisob-kitoblarni aniq belgilashdan iborat va ularni takomillashtirish yo‘nalishlari, soliq ma‘muriyati jarayonini birlashtirish, soliq to‘lovchini ro‘yxatdan o‘tkazish joyida shaxsiy daromad solig‘ini olish, mulkni sotishdan olinadigan daromad solig‘i ma‘muriyatini takomillashtirishdan iborat”¹ deb o‘z yondashuvini bildirilgan. Bu olimning bildirilgan fikrlari hozirgi kunda amaliyotda ayrim mexanizmlari ishlamoqda ammo, ayrimlari zamon rivojlanishi bilan yangicha yondoshuvlarni va shunga mos ravishda qonunchilikning takomillashishini talab qilmoqda. M.Delyagin “Jamiyatning o‘zboshimchalik va talon-taroj qilganlarga bo‘linib ketishini bartaraf etish, bozor munosabatlarini madaniyatli tarzda mustahkamlash uchun jismoniy shaxslardan kompensatsion soliqlarni undirishni joriy etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi². Bu borada olim, davlat mulkining birinchi xaridorlari sotib olish va bozor qiymati o‘rtasidagi farqni byudjetga to‘lashni taklif qiladi. Bu bir tomondan, jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlarni hisoblash va undirish mexanizmini takomillashtirish orqali byudjet taqchilligini kamaytish, ikkinchi tomondan, jamiyatdagi ijtimoiy keskinlikni yumshatishga olib kelishini ta’kidlagan, chunki iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga ko‘ra, aholining turli ijtimoiy qatlamlari orasidagi daromadlar farqi aholining o‘nlik guruhlarida taqsimlash (desil koeffitsienti³ - boy fuqarolarning 10% va kambag‘allarning 10% daromadlarining nisbati sifatida) juda katta farq (16:1) nisbatida ko‘rinmoqda. Bundan tashqari, bu xususiy mulkni qonuniylashtirish imkonini beradi. Olimning fikr mulohazalari o‘rinli, ammo bir qator savollar tug‘iladi. Bu holatda soliq davri qanday va yigirma yil ichida insofli soliq to‘lovchilarni qaerdan topish mumkin? Agar ijtimoiy adolatga asoslanib aholining turli guruhleri daromadlaridagi farqni kamaytirish haqida gapiradigan bo‘lsak, muammoni hal etishning ikki yo‘lini belgilab bergan iqtisodchi olim

¹ Абрамов А.П., Совершенствование методов исчисления и взимания налогов с физических лиц. М.: Вестник томского государственного университета, 2009. № 320, 146 с.

² Делягин М. Г. Как самому победить кризис. Наука экономить, наука рисковать: простые советы!-М.: АСТ: Астрель, 2009. - 477 с. (Красная обложка) ISBN 978-5-17-058456-7

³ Делягин М. Г. Как самому победить кризис. Наука экономить, наука рисковать: простые советы!-М.: АСТ: Астрель, 2009. - 477 с. (Красная обложка) ISBN 978-5-17-058456-7

M.S.Vinokurovning⁴ fikriga qo‘shilishimiz mumkin. Bu boylarning daromadlarini cheklash va kambag‘allarga maqsadli yordam berishdan iborat bo‘ladi.

M.Usmanova, I.Yuldashev, A.Bozorovlar ilmiy izlanishlarida esa jismoniy shaxslarning daromadlarini deklaratsiya usulida soliqqa tortishning afzallik jihatlari, soliqqa tortishda umumdeklaratsiyalash tizimini mamlakatimiz bo‘yicha joriy etish bilan bog‘liq muammoli jarayonlarni o‘rganishga qaratilgan⁵. Bu takliflaridan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i stavkalarini pasaytirish, yagona stavkani joriy etish, soliqqa tortilmaydigan minimumni belgilash, ijtimoiy xarajatlarni chegirish kabi yengiliklar qo‘llanilish ta‘kidlangan. Faqat jismoniy shaxslarni deklaratsiyalash asosida soliqqa tortish tizimi bilan emas balki to‘lov manbaida ushlab qolish, shuningdek, soliq agentlarini faoliyatini ham inobatga olish zarur. S.Xudoyqulov o‘z tadqiqotlarida “Ekonometrik usullar orqali davlat byudjeti jami daromadlarining 2018-2023-yillarga mo‘ljallangan prognoz ko‘rsatkichlari aniqlangan.”⁶ bo‘lsa, A.Agzamov (2019) “Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ini 2019-2023-yillar uchun prognoz ko‘rsatkichlarini aniqlagan.” Shu bilan birgalikda Sh.B.Bobaev “Byudjetga soliq tushumlarini ehtimolli kamayishiga olib keluvchi soliq riskini indentifikatsiyalash, baholash tartibi ehtimolli va bilvosita (sifat) yondashuvlari asosida takomillashtirish”⁷ yuzasidan o‘z takliflarini asoslagan. Ushbu olimlarning fikriga ko‘ra, soliqlarni yig‘ish mexanizmlarini yaratish va soliqlarni prognoz qilish orqali soliq xatarlarini tahlil qilish bo‘yicha belgilangan normalarni ishlab chiqish zarur. Lekin jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar bo‘yicha soliq qarzdorligini paydo bo‘lishini oldini olish va ularni undirish mexanizmini takomillashtirish, shuningdek, soliq xizmati organlari zimmasiga yuklatilgan vaziflarni yanada soddalashtirish va shuning hisobiga soliq tushumlarini

⁴ Винокуров М.С., Динамика изменения МРОТ в России с 2000 по 2009 год // Моя зарплата в России. URL: <http://www.mojazarplata.ru/main/minimumwages/mrot-2000-2010>.

⁵ Усманова М. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиққа тортишни такомиллаштириш. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2011. – 23 б., Юлдашев И. Жисмоний шахслар даромадини солиққа тортишда умумдеklarациялаш тизимини жорий этиш масалалари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: БМА, 2002. – 22 б., Бозоров А. Декларация асосида солиқ солинадиган даромадлар ва уларни солиққа тортишни такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати. – Т., 2019.

⁶ Худойкулов С. К., Прогноз бу- башоратми? “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2018 йил

⁷ Бабаев Ш.Б., Жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортишнинг хорижий тажрибаси ва унинг афзалликлари, “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 1, январь-февраль, 2016 йил

ko'paytirish yuzasidan ilmiy va amaliy takliflarni yuzasidan batafsil fikrlar to'liq tahlili ko'rsatib berilmagan. Bundan tashqari A.Adizov, O.Abduraxmanov, Sh.Qiyosov, M. Sabirovlarning ilmiy qarashlarida jismoniy shaxslarni daromadlarni soliqqa tortish amaliyoti va soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirishga oid masalalarni ko'rib chiqqanlar⁸. Ushbu olimlarning ilmiy izlanishlarda soliq to'lovchi jismoniy shaxslarni to'lovlarni amalga oshirishda to'lov qobiliyati va uni undirishda duch keladigan muammolardan kelib chiqib soliq to'lovchiga bo'lib-bo'lib to'lash va ushbu to'lovlarni keyinchalik foizlar asosida bedjetga moliyaviy qaytarishlar orqali amalga oshirish mexanizmlari to'liq keltirib o'tilmagan.

Mamlakatimiz olimlari tomonidan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar davlat byudjetining asosiy qismini tashkil etmasada biroq davlat byudjetini shakllantirishda o'zining o'rniga ega ekanligini alohida ta'kidlab o'z takliflarini amaliyotga tadbiiq etishda o'z hissalarini qo'shganlar. Asosan jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi azaldan mavjud bo'lib iqtisodiy soha olimlari uni soliqqa tortish bo'yicha turli xil qarashlarini ifoda etib kelganlar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni taklif qilamiz:

Rivojlanshgan davlatlar tajribasidan kelib chiqib, mol-mulk va yer soliqlarini birlashtirib ko'chmas mulk solig'ini joriy etish.

Jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan mol-mulk yoki yer solig'idan qarzdorlik mavjud ortiqcha to'lovlar hisobidan kamayadi. Soliqni to'lash mexanizmi soddalashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J.Maxmadustov. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish: (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi

⁸ Адизов А. Жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар тизимини такомиллаштириш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т., 2004. – 21 б. 15., Абдурахмонов О. Жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар тизими ва уни такомиллаштириш масалалари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.: ДЖҚА, 2005. – 42 б., 17., Қиёсов Ш. Жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортишни такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. – Т.: ТМИ, 2019. – 30, Сабилов М. Даромадларни солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. – Т.: ТМИ, 2019. – 66 б.

2020.- 640 b.

3. Нормурзаев У. (2021). Анализ эффективности налоговых льгот и преференций в поддержке определенных секторов с целью дальнейшего повышения инвестиционной привлекательности в Узбекистане. Экономика и образование, (6), 82–86. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/285>
4. Нормурзаев У. (2021). Пути эффективного использования налоговых льгот для поддержки предпринимателей. Экономика и инновационные технологии, (4), 355–362. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954

